

UDK 27-555-18:159.9.019.3
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 05/08

ŽENIDBENA PRIVOLA I PSIHIČKI ŽIVOT OSOBE PSIHOLOŠKO-KANONSKA ANALIZA ŽENIDBENE PRIVOLE

Slavko ZEC, Rijeka

Sažetak

»Ženidbena privola čin je volje kojim muška osoba i ženska osoba neopozivim savezom sebe uzajamno predaju i primaju da uspostave ženidbu« (kan. 1057, § 2). U analizi te kanonske definicije ženidbene privole autor članka otkriva pravne i psihološke elemente. Usmjerava pozornost na mjesto i ulogu ljubavi u psihološkoj, pravnoj i duhovnoj dimenziji osoba koje sklapaju ženidbu. Ukazuje na psihičke dinamizme i strukture koji su uključeni u oblikovanje te davanje i primanje ženidbene privole. Budući da je ženidbena privola odluka zaručnika da dijele »zajednicu svega života« (kan. 1055, § 1), autor analizira psihološki proces odlučivanja. U formiranju ženidbene privole i u samoj ženidbi mogu se, međutim, pojaviti poteškoće psihičke naravi u obliku lakših psihopatologija ili kao posljedica neskladnosti na podsvjesnoj razini između izabrane vrjednote i njezinog ostvarenja. Da bi se rasvijetlile te činjenice, autor razlaže tri dimenzije psihičkog života: razumnu ili moralnu, podsvjesnu dimenziju i treću dimenziju koja se izjednačava s psihopatologijom. Pored trostruke dimenzionalnosti, postoje i tri razine psihičkog života: psihofiziološka, psihosocijalna i duhovna ili racionalna razina. Kao voljni čin i odluka, ženidbena je privola izravno povezana sa slobodom i odgovornošću, pa je zato potrebno uočiti razliku između esencijalne i efektivne slobode. Primjenjujući psihološke spoznaje na kanonsku ženidbenu privolu, autor vrjednuje valjanost ženidbene privole prema trostrukoj dimenzionalnosti psihičkog života, a posebno analizira utjecaj podsvjesnoga u odnosu na privolu. Da bi se ispravno prosuđivao nedostatak u ženidbenoj privoli zbog duševne bolesti, potrebna je ispravna suradnja kanonskog prava sa znanostima koje proučavaju to područje (psihologija, psihijatrija). U suodnosu tih znanosti podrazumijeva se prihvaćanje pojmova normalnosti i psihopatologije, te zrelosti i nezrelosti u svjetlu cjelovite kršćanske antropologije. U sudskoj se praksi ta suradnja očituje u ispravnom odnosu između crkvenog suca i stručnjaka te u poštivanju njihovih uloga i kompetencija u ženidbenoj parnici.

Ključne riječi: ženidbena privola, intelekt, volja, odluka, sloboda, odgovornost, psihički život, podsvijest, psihopatologija, kršćanska antropologija.

Uvod

S kanonske točke gledišta ženidbena je privola pravni čin, a pravni je učinak ženidbeni ugovor. U kan. 1055, § 1 kojim *Zakonik kanonskog prava* iz 1983. godine otvara govor o ženidbi, najprije je naveden termin »ženidbeni savez«, koji nije pravni nego biblijski pojam. No termin »ženidbeni ugovor« pojavljuje se već u tom istom kan. 1055, § 2. Privola je onaj čin kojim nastaje ženidba. *Zakonik kanonskog prava* definira privolu kao »čin volje kojim muška osoba i ženska osoba neopozivim savezom sebe uzajamno predaju i primaju da uspostave ženidbu« (kan. 1057, § 2). Ženidbenu privolu, kao ključni čin i trenutak nastanka ženidbe, možemo promatrati s raznih gledišta i u Crkvi ju često promatramo s biblijskog gledišta kao savez muške i ženske osobe, s pravnog gledišta kao čin muške i ženske osobe kojim nastaje pravni učinak, tj. ženidba, s teološkog gledišta kao sakrament među krštenim osobama (usp. kan. 1055, § 2).

Kada, međutim, neka neuspjela ženidba dođe na razmatranje pred ovlašteni crkveni ženidbeni sud po tužbi za proglašenje ženidbe ništavnom, tada je u središtu zanimanja ženidbena privola. Cijela se ženidbena parnica vodi iz nekog razloga ništavnosti (*caput nullitatis*) kojim se pobija valjanost ženidbe. No taj razlog ništavnosti mora postojati prije ili u samoj ženidbenoj privoli da bi se neka ženidba mogla proglasiti ništavnom. Privola je dakle vrlo značajan trenutak, koji i u vremenskom smislu određuje valjanost ili nevaljanost ženidbe. Zapravo, svrha je ženidbene parnice i dokazati je li ženidbena privola bila u pravnom smislu valjana ili nevaljana izražena između muške i ženske osobe koje su je uzajamno u određenom trenutku dale.

Kao takva, i jer su njezini učinci takvi da mogu utjecati na čitav život jedne osobe, ženidbena privola treba biti promatrana i s ostalih mogućih gledišta. Budući da se radi o tipičnoj privoli i specifičnom pravnom činu, čiji predmet nije neka materijalna stvar nego same osobe, s čitavom njihovom osobnošću i svime što čini jedno ljudsko biće, privola je nadasve ljudski čin (*actus humanus*). Time se želi reći da ga može učiniti samo čovjek koji je stvoren na sliku i priliku Božju (Post 1,26) te kao takav obdaren razumom, voljom i svim onim moćima koje su mu potrebne da njegovom činu bude doista pridodan atribut »ljudski«. Postoji već široko suglasje među samim teolozima, ali i stručnjacima drugih, posebno humanističkih znanosti, da na teoretskom planu tajna čovjeka i njegove osobnosti može biti više i dublje otkrivena ako ga se obuhvati cjelovitim pogledom, koji zajedno i u isto vrijeme obuhvaća njegovu strukturu na tjelesnoj, duševnoj i duhovnoj razini.

Stoga nam o naravi i svojstvima toga ljudskog čina što ga nazivamo ženidbena privola otkrivaju svoja saznanja i znanosti koje se bave čovjekom i nje-

govim psihičkim životom, kao što su psihologija i psihijatrija. Te nam znanosti na današnjem stupnju razvoja mogu pomoći dublje razumjeti što se zapravo događa u ljudskom biću kad izražava ženidbenu privolu, ali ne samo u tom času nego i prije, dok nastaje i sazrijeva odluka za taj čin. Uz nužno poštivanje autonomije svake znanosti i njezine vlastite metode, potrebna je suradnja navedenih znanosti i kanonskoga prava da bi se obuhvatnije promišljalo o ženidbenoj privoli i sigurnije, kad je potrebno, na crkvenom sudu sudilo o njezinoj valjanosti. To je naime također jedan od važnih načina kako Crkva služi čovjeku kad mu otkriva istinu o tako važnoj i svakodnevnoj stvarnosti kao što je ženidba, kojom je obilježen svakodnevni život supružnika.

U tom svjetlu ovaj rad ima svrhu interdisciplinarnom metodom ukazati na neke psihološke elemente ženidbene privole kako bi priprema na ženidbu kao i sam čin ženidbene privole bili što kvalitetniji i postigli ono čemu su po svojoj naravi i usmjereni: stabilnu i pravno valjanu ženidbenu vezu.

1. Psihički život osobe i kanonska ženidba

Ženidbena privola već po svojoj kanonskoj definiciji obuhvaća čovjekovu intelektualnu i voljnu sferu. Intelpekt i volja pripadaju psihičkom (duševnom) životu ljudske osobe, za razliku od tjelesne i duhovne razine. Kad promatramo ženidbu u svom nastanku (*in fieri*), ali i kao već postojeće ženidbeno stanje (*in facto esse*), vidimo da se radi o činjenici koja uključuje cjelokupan, pa tako i psihički život dviju osoba, muške i ženske. Taj se psihički dinamizam izražava najprije kao specifičan među-osobni odnos jednoga prema drugome, kao međusobna napetost, a intelektualna i voljna faza u zasnivanju i življenju toga odnosa samo su dva momenta jednog te istog unutarnjeg procesa u jednoj i drugoj osobi, i to u skladnoj jedinstvenosti.¹ Intelpekt i volja, kao duševne čovjekove moći, dva su elementa koja su istaknuta i u nastanku i u življenju učinaka ženidbene privole, jer već u samoj definiciji *Zakonik kanonskog prava* određuje ženidbenu privolu kao »voljni čin« (kan. 1057, § 2);² a voljni čin ima najprije tu dvostruku dimenziju: intelektualnu i voljnu. Ne može se, naime, htjeti nešto što se prije nije spoznalo već samo ono što je prethodno spoznato može biti predmetom volje.

¹ Usp. Piero Antonio BONNET, *Nel segno dell'uomo: diritto e scienza nell'economia del matrimonio canonico*, u: *Quaderni: Studio rotale*, V, Roma, 1990., 13.

² Izvorni latinski tekst te kanonske definicije počinje riječima: »Consensus matrimonialis est actus voluntatis.«

1.1. Psihički život osobe i bračna ljubav

Govoreći o dostojanstvu braka i obitelji, Drugi vatikanski koncil³ naglasio je personalističku viziju toga posebnog zajedništva između muške i ženske osobe u ženidbi. Posebnost je toga zajedništva u tome što dvije osobe međusobno daju i primaju ne ono što imaju nego ono što *jesu*, a to se odnosi na sve ono što ulazi u ljudsku osobnost i egzistenciju. Na taj način muška i ženska osoba ostvaruju čin ljubavi koji se svojom vrsnoćom ne može usporediti ni s kakvom drugom ljubavlju.⁴ U kanonskoj znanosti i sudskoj praksi poznate su rasprave, koje traju do danas, a posebno su se nakon Drugoga vatikanskog koncila razvile rasprave o pravnoj vrijednosti i značaju bračne ljubavi.⁵ Naime, ako se bračnoj ljubavi pripiše pravna vrijednost, odmah se postavlja pitanje: Kakva je ta pravna vrijednost? Ukoliko se, naime, bračnoj ljubavi daje takav pravni značaj koji bi odredio čak i valjanost samoga ženidbenog veza, nije čudno ako se u tim raspravama mogu čuti i mišljenja da, kad prestane postojati bračna ljubav, samim time prestala bi i ženidba, odnosno prestala bi njezina valjanost u pravnom smislu. Zajedno s poznatim stručnjakom kanonskog ženidbenog prava U. Navarreteom⁶ smatramo da se stvari ne mogu na taj način simplificirati niti bračna ljubav predimenzionirati do te mjere da o njoj ovisi pravna valjanost ženidbe. No to ne znači da bračna ljubav nema svoje mjesto i svoju važnost bilo u ženidbi *in fieri* bilo u ženidbi *in facto esse*. Svakome je promatraču, naime, očito da je ljubav ona koja motivira i pokreće dvoje ljudi, mušku i žensku osobu, da ulaze u brak i žive u braku.⁷ S gledišta psihologije bračna ljubav također ima svoju vrijednost i to najprije za same supružnike. Ne samo kao afektivna privlačnost među različitim spolovima nego kao ljudska ljubav (*amor humanus*); to jest kao ljubav u punom smislu, koja obuhvaća intelektu-

³ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 47-52, u: *Dokumenti*, Zagreb, ³1980. (dalje: GS).

⁴ Usp. Piero Antonio BONNET, *Nel segno dell'uomo: diritto e scienza nell'economia del matrimonio canonico*, 12. Znamo, naime, da postoje razne »vrste« ljubavi kao što su: mladenačka, zaručnička, roditeljska itd. Ovdje je, međutim, riječ o tipičnoj *bračnoj* ljubavi.

⁵ Osobno sam imao prigodu uključiti se u tu raspravu. Usp. Slavko ZEC, *Ženidba dvoje krštenih je sakrament* (De sacramentalitate matrimonii duorum baptizatorum), prvi dio u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 122 (1994.) 12, 372-375; drugi dio u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 123 (1995.) 1, 13-18.

⁶ Urbano NAVARRETE, *Structura iuridica matrimonii secundum Concilium Vaticanum II. Momentum iuridicum amoris coniugalis*, Roma, ²1988., 128-151.

⁷ Ne ulazimo ovdje u povijesnu i sociološku analizu o ženidbama koje su se mogle sklapati iz nekih drugih razloga, kao npr. obećane ženidbe među obiteljima i kućama u strogim patrijarhalnim sustavima, a isto tako ne ulazimo ni u ženidbe nastale možda iz prisile, jer bi uostalom, prema sadašnjem zakonodavstvu, takve ženidbe već unaprijed bile osuđene na ništavnost.

alno razumijevanje i volju za zajedništvom čitavoga života s drugom osobom, ona ima i pravnu dimenziju.⁸ Ukoliko je »intimno zajedništvo života i bračne ljubavi« (GS 48), ženidba pretpostavlja poziv i sposobnost muške i ženske osobe da »sebe uzajamno predaju i primaju« (kan. 1057, § 2) i tako bivaju jedno drugome potpuni dar za cijeli život. U tako visok stupanj zajedništva i darivanja samih sebe uključena je psihička sfera čovjeka, ali ne samo psihička nego i mnogo dublja, duhovna dimenzija jer je ljudska osoba u stanju nadvisiti samu sebe. Moramo zapravo priznati da, kad je riječ o ženidbenoj privoli i ženidbi, »ulazimo neposredno u najdublje otajstvo ljudske osobe«⁹. U vrlo složenom, ali stvarnom psihičkom i duhovnom dinamizmu osoba u ženidbenoj privoli nadilazi samu sebe (*autotranscendentia*)¹⁰ i ulazi u zajedništvo s drugom osobom, sa svojim izabranim supružnikom.

1.2. Elementi dinamizma i strukture psihičkog života

Postoje razne podjele sastavnih elemenata psihičkog života čovjeka. Podsjećamo na klasičnu podjelu tih sastavnica kako su je 1967. godine dali *Delay* i *Pichot* na četiri temeljna područja: a) uzbuđenje, b) osjećaji, c) strast, d) raspoloženje.¹¹ U toj podjeli nedostaje enormno područje *podsvjesnoga*, o čemu će se govoriti u nastavku.

Čovjeka u njegovoj cjelovitosti obuhvaćamo na tjelesnoj, duševnoj i duhovnoj razini. Navedene sastavnice duševnog života sudjeluju i vrše utjecaj na ljudsko djelovanje općenito, pa tako i na one čimbenike o kojima se govori u kan. 1095, a koji utječu na valjanost ženidbene privole. Manjak dovoljne uporabe razuma (kan. 1095, br. 1) odnosi se na sposobnost razumijevanja onoga što se općenito čini ili želi činiti, kao i na samu sposobnost hoće li se ili neće nešto činiti. To podrazumijevamo pod razumskom i voljnom sposobnošću.¹²

⁸ Usp. Giuseppe VERSALDI, *Elementa psychologica matrimonialis consensus. Momentum iuridicum vitae affectivae, praesertim subconsciae, eiusdemque influxus in intellectum et voluntatem*, u: *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 71 (1982.) 1, 179-209; 71 (1982.) 2, 231-253.

⁹ Carlo CAFFARA, *Matrimonio e visione dell'uomo*, u: *Quaderni: Studio rotale*, II, Roma, 1987., 29.

¹⁰ *Isto*, 33.

¹¹ Diego DE CARO, *L'imaturità psico-affettiva nel matrimonio canonico*, u: RAZNI AUTORI, *L'imaturità psico-affettiva nella giurisprudenza della Rota Romana*, Studi giuridici, XXIII, Città del Vaticano, 1990., 3. Nazivi ovih sastavnica na talijanskom jeziku glase: *emozioni, sentimenti, passione, umore*.

¹² Usp. Carlo GULLO, *Defectus usus rationis et discretionis iudicii* (can. 1095, 1°-2° C.I.C.), u: RAZNI AUTORI, *L'incapacitas* (can. 1095) *nelle »sententiae selectae coram Pinto«*, Studi giuridici, XV, Città del Vaticano, 1988., 11-20.

Sposobnost *razumijevanja* dotiče one čovjekove moći zahvaljujući kojima on može ispravno shvaćati stvari oko sebe kakve stvarno jesu, da bi ih mogao željeti prema onoj klasičnoj tvrdnji: »Nihil volitum quin praecognitum sit.«¹³ Sposobnost da se želi naprotiv obuhvaća čovjekovu moć da donosi odluke i da odlučeno izvrši i shvaćeno provede u djelo: da se postavi »ljudski čin«. Ljudski čin može samo tada imati atribut »ljudski« kad je čovjek gospodar toga čina. Prema načelima kršćanske filozofije, koju je kanonska sudska praksa primjenjivala na pravo, za valjanost ženidbene privole kao ljudskog čina tražila se sposobnost izbora i sposobnost odlučivanja (*capacitas eligendi et deliberandi*). Između intelektualnog i voljnog elementa postoji uska povezanost, pa se smatralo da je ljudski čin nevaljan ne samo ako je neki od tih elemenata, intelekt ili volja, pojedinačno ugrožen u normalnom funkcioniranju nego na tu valjanost utječe i sve ono što bi sprječavalo međusobno prožimanje i istodobno skladno djelovanje intelekta i volje.¹⁴ Štoviše, tradicionalan nauk smatra da se radi o takvim moćima ljudske duše koje sačinjavaju savršeno jedinstvo svojstveno duhovnom biću, pa ne mogu u svojem djelovanju biti ugrožene odvojeno, odnosno poremećene zasebno.¹⁵ Teški manjak prosuđivanja (kan. 1095, br. 2) također podrazumijeva ugroženu sposobnost razumijevanja i htjenja, ali ne više općenito nego sasvim konkretno: ne može se razumjeti i htjeti konkretan *predmet*. U slučaju ženidbene privole taj konkretni predmet jest *ženidba* i teški se manjak prosuđivanja treba shvatiti upravo s gledišta toga specifičnog predmeta. Da bi ostvario valjani čin privole, subjekt mora prethodno razumjeti i toliko poznavati samu bit ženidbe da ju stvarno hoće sklopiti *hic et nunc* sa sasvim konkretnom osobom suprotnoga spola; mora donijeti *praktični sud* da je to za njega vrjednota i poželjno dobro, zatim odlučiti i, konačno, donesenu odluku provesti u djelo. Razlozi psihičke naravi zbog kojih netko ne može preuzeti bitne ženidbene obveze (kan. 1095, br. 3), a ne može ih preuzeti zato jer ih ne može izvršiti, izravno upućuju na psihički život čovjeka. U psihi se otkriva neki nedostatak ili poremećaj koji subjektu priječi bitne ženidbene

¹³ Toma AKVINSKI, *Summa Theologiae*, pars I-II^{ae}, q. 21, a. 2.

¹⁴ Usp. Carlo GULLO, *Defectus usus rationis et discretionis iudicii* (can. 1095, 1^a-2° C.I.C.), 17-18.

¹⁵ »Data la semplicità e spiritualità dell'anima umana, l'intelletto e la volontà sebbene siano due facoltà diverse per l'oggetto formale della loro attività, costituiscono una unità perfetta e semplicissima, propria dell'essere spirituale, in modo da non poter essere perturbate separatamente nel loro agire. Ogni perturbazione della persona riguardante la 'mens' perturba insieme o l' 'intellectus' e la 'voluntas'.« Urbano NAVARRETE, *Problemi sull'autonomia dei capi di nullità del matrimonio per difetto di consenso causato da perturbazioni della personalità*, u: RAZNI AUTORI, *Perturbazioni psichiche e consenso nel matrimonio canonico*, Roma, 1976., 122.

obveze provesti u praksu. Zato se uvijek smatralo čvrstim kanonsko načelo da se ne mogu valjano obvezivati oni koji se nalaze u stvarnoj i apsolutnoj nemogućnosti da i ispune preuzete obveze¹⁶ premda im ne manjka sposobnost shvaćanja i htjenja kao ni sposobnost prosuđivanja o bitnim ženidbenim pravima i dužnostima.¹⁷

1.3. Element odluke u psihičkom životu

U temeljima ženidbene privole možemo dakle otkrivati ne samo kanonske nego i psihološke elemente i zakonitosti. No s psihološkog gledišta ženidbena je privola prije svega jedna *odluka*, i to ne bilo kakva nego odluka koja određuje život jedne osobe i kakvu zato običavamo nazivati »životnom odlukom«. Odluka, međutim, pretpostavlja prethodni proces odlučivanja, koji se događa na psihičkoj razini čovjeka. Stoga je važno uočiti glavne korake ili etape u procesu odlučivanja¹⁸ općenito da bismo bolje razumjeli i donošenje odluke usmjerene konkretnom predmetu, to jest sklapanju ženidbe. Zato ćemo proces odlučivanja promatrati pod vidom formiranja i ostvarenja ženidbene privole.

Taj proces započinje primjećivanjem ili jednostavnom percepcijom predmeta, u ovom slučaju druge osobe. Zatim slijedi prva procjena, koja je intuitivna i neposredna, a odgovara potrebama subjekta i prethodnim iskustvima i doživljajima vanjskoga svijeta. Događa se dakle prvo vrjednovanje te druge osobe. Nakon toga u osobi se događa nešto što možemo nazvati nutarnjim pokretom duše u smislu uzbuđenja, ganuća (*commotio*), a zapravo korespondira s inicijalnom intuitivnom procjenom. *Commotio* je onaj »animi motus« kojim subjekt teži prema nečemu što intuitivno vrjednuje kao dobro, korisno i poželjno ili, obratno, izbjegava kao nepoželjno, loše i opasno.¹⁹ Tako se subjektu, koji percipira ljude oko sebe, neka osoba sviđa ili ne sviđa, događa se zaljubljenost ili subjekt ostaje prema toj drugoj osobi ravnodušan. Proces odlučivanja

¹⁶ To se načelo temelji na 6. pravilu Dekretala Bonifacija VIII.: »Nemo potest ad impossibile obligari«. Usp. Luigi CHIAPPETTA, *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica e concordataria. Manuale giuridico-pastorale*, Roma, 1990., 206; Nikola ŠKALABRIN, *Ženidba. Pravno-pastoralni priručnik*, Đakovo, 1995., 189.

¹⁷ Usp. Piero Antonio BONNET, L'incapacità relativa agli oneri matrimoniali (can. 1195, 30 C.I.C.) (con particolare riferimento alla giurisprudenza rotale c. Pinto), u: RAZNI AUTORI, *L'incapacitas (can. 1095) nelle »sententiae selectae coram Pinto«*, Studi giuridici, XV, Città del Vaticano, 1988., 39.

¹⁸ Za analizu procesa odlučivanja usp. Giuseppe VERSALDI, *Elementa psychologica matrimonialis consensus. Momentum iuridicum vitae affectivae, praesertim subconsciae, eiusdemque influxus in intellectum et voluntatem*, 193-194.

¹⁹ *Isto*, 193, s odnosnom bilješkom br. 31.

nastavlja se dodatnim, drugim vrjednovanjem koje se naziva refleksivno, mi-saono vrjednovanje. Predmet se motri, vrjednuje, prosuđuje ne tek intuicijom nego se u taj proces uključuje intelektualna snaga, uključuje se razum. Iz toga proistječu vrijednosti i ideali koji privlače i pozivaju da ih se ostvari. U ovom slučaju, subjekt opaža da bi s tom drugom osobom bilo dobro ući u kršćansku ženidbu. U sljedećoj i konačnoj fazi odlučivanja te se spoznate vrijednosti usmjeravaju odluci da se i ostvare, te se sada već uključuje i snaga volje kojom se ne samo stvara odluka nego se donesena odluka provodi u djelo na sasvim određen način. Radi se o finalizaciji procesa odlučivanja, u našem slučaju o samom izricanju ženidbene privole kojom nastaje ženidba i od stanja »in fieri« prelazi »in facto esse«.

Opisan proces odlučivanja, međutim, može naići na teškoće ili čak biti spriječen razlozima koji se nisu mogli predvidjeti na početku. Osoba, naime, redovito prolazi prvo i drugo vrjednovanje, spoznaje i hoće vrijednosti i ostvarenje prezentiranih ideala (u našem slučaju kršćansku ženidbu), ali se pojavljuju poteškoće, neslaganja i neskladnosti (u smislu latinskog izričaja: *discrepantia*) između tih ideala i stvarnoga života. Tu ulazimo u široko područje podsvjesnoga koje igra značajnu ulogu u psihičkom životu čovjeka.

2. Podsvijest i njezine posljedice za kanonsku ženidbu

Područje podsvjesnoga (*subconscium*) ne treba zanemariti ni kad je u pitanju kanonska ženidba, ali podsvjesno u osobi u isto vrijeme treba biti vrjednovano u svjetlu ispravne kršćanske antropologije.

2.1. Podsvijest u redovitom psihičkom životu

Potrebno je prije svega pojasniti sam pojam podsvijesti. Prema stručnjacima psiholozima, »podsvijest obuhvaća područje psihičkog iskustva koje nije u dohvat u aktualne svijesti pojedinca«²⁰. Takva tvrdnja, naizgled jednostavna, ima svoju težinu jer ukazuje da iskustvo na području ljudske psihe može biti stvarno premda trenutno nije nadohvat osobne svijesti. Prema načinima na koje psihički sadržaji mogu doprijeti do svijesti, područje podsvjesnoga možemo podijeliti na *predsvjesno* i *nesvjesno*. Kada ti sadržaji dolaze do svijesti osobe na racionalne načine, kao što su refleksija, samospoznaja, ispit savjesti, razmatranje i sl., govorimo o području predsvjesnoga, a kada se posvješćivanje

²⁰ Luigi Maria RULLA – Franco IMODA – Joyce RIDICK, *Struttura psicologica e vocazione. Motivazioni di entrata e di abbandono*, Torino, 1977., 211.

tih sadržaja može dogoditi jedino putem profesionalnog zahvata, kao što je npr. psihoterapija, tada se radi o nesvjesnome.²¹ U tom kontekstu psihoanaliza promatra na primjer psihički život odrasle osobe kao složenu elaboraciju psihičkih procesa u koje su uključeni posebni dinamizmi značajno uvjetovani i emotivno-afektivnom dimenzijom. Takvi psihički dinamizmi »sazrijevaju s biološkim razvojem čovjeka, od rođenja do odrasle dobi, i prolaze kroz psihobiološke faze koje se obično odvijaju bez trajnih posljedica za psihičko zdravlje«²². Drugim riječima, ti su psihički dinamizmi i procesi, koje tumače znanosti o čovjeku, psihologija i psihijatrija, redoviti put psihičkog sazrijevanja osobe i čine sastavni dio njezinog nutarnjeg, psihičkog života.

Sva se ta saznanja mogu primijeniti na ženidbenu privolu pod dvostrukim vidom: psihološkim i pravnim. Pod psihološkim vidom ženidbena privola označava posljednju etapu i finalizaciju u procesu odlučivanja, dok je pod kanonskim vidom privola pravni čin sa svim svojim posljedicama. O tom dvostrukom vidu ženidbene privole redovito se vodi računa u crkvenoj sudskoj praksi da bi se ispravno pristupilo ispitivanju valjanosti jedne privole.

2.2. Trostruka razina psihičkog života

Kako smo vidjeli, podsvjesna dimenzija vrši svoj utjecaj u procesu odlučivanja. Naime svaka odluka, pa tako i ženidbena privola, ovisi o psihičkoj strukturi ljudske osobe, subjekta koji donosi takvu odluku. Tu strukturu čine i *tri razine* odnosno reda psihičkog života, kako ih je predstavio američki psihoanalitičar Joseph Nuttin.²³ To su psihofiziološka, psihosocijalna i duhovna ili racionalna razina. Psihofiziološka razina odnosi se na potrebu za zadovoljavanjem tjelesnih potreba, kao što su potreba za hranom i pićem. Psihosocijalna razina obuhvaća potrebu za zajedništvom s drugim bićem sličnim sebi jer je čovjek bitno po svojoj naravi društveno biće. Konačno, duhovna ili racionalna razina podrazumijeva psihičke procese kojima osoba može nadvisiti samu sebe, svoje potrebe i želje, i doći do ideja, vrijednosti, ciljeva i značenja koji obilježavaju život ljudske osobe. Tako, na primjer, osoba u svome iskustvu može prihvatiti i živjeti pravednost, slobodu, istinu i, na koncu, suživot u ljubavi s drugom osobom. Zahvaljujući upravo toj najvišoj, duhovnoj razini čovjek je sposoban za

²¹ Isto, 211. I za pred-svjesno i za ne-svjesno vrijedi mogućnost da se sadržaje izvuče na razinu svijesti, naravno pod pretpostavkom normalnog funkcioniranja psihe, koja nije pretrpjela poremećaje, barem ne one teže.

²² Diego DE CARO, *L'im maturità psico-affettiva nel matrimonio canonico*, 7-8.

²³ Joseph NUTTIN, *Psychoanalysis and personality: a dynamic theory of normal personality*, New York, 1972.

autotranscendenciju, to jest može nadvisiti samoga sebe bez da samoga sebe izgubi, može biti to što jest bez da se izgubi. »Čovjek [...] ne može potpuno naći sebe osim po iskrenom darivanju samoga sebe« (GS 24), kako je to lijepo izrazio i Drugi vatikanski koncil. Nadvisiti sebe i ući u zajedništvo s drugima vlastitost je onoga što izričemo izrazom »biti osoba«. ²⁴ Samo osoba naime može izvršiti uistinu ljudski čin, a takav je čin donošenje i izvršenje odluke.

Poteškoće na putu donošenja odluke mogu nastati ako se ideali i vrijednosti iz ove treće razine psihičkog života ne poklapaju uvijek s potrebama, željama i običajima iz prve dvije razine. U tom slučaju prepoznamo nutarnje neskladnosti, napetosti i konflikte. Ti konflikti dovode do toga da osoba postane nestalna, kolebljiva, nesigurna i nema ustrajnosti u življenju izabranih vrijednosti. Dobro je dok se s tim stanjem može svjesno nositi jer onda čovjek zna da je potrebno uskladiti ideale i vrijednote s potrebama i željama. No to neslaganje i napetost između ideala i potreba ne mora uvijek biti osobi poznato jer se nalazi izvan dosega subjektivne svijesti. Takvo se stanje, međutim, još uvijek ne smatra bolesnim nego ulazi u redoviti način psihičkog života čovjeka.

2.3. Trostruka dimenzija psihičkog života

Istražujući uzroke nepostojanosti kandidata za svećeništvo i redovništvo, isusovac, psihijatar i psiholog p. Rulla ²⁵ sa suradnicima je dokazao da je područje *podsvjesnoga* odgovorno što ti kandidati tijekom četiri godine odgoja nisu mogli nadvladati napetosti između ideala, vrjednota i stvarnih potreba i želja. Razlog je jednostavan: nisu mogli rješavati tu napetost i nesklad između *idealnog* i *stvarnog* *Ja* jer za nju nisu znali: bila je, naime, podsvjesna.

Da bi objasnio rezultate svoga istraživanja, Rulla je postavio takvu antropološku viziju prema kojoj postoje tri dimenzije psihičkog života čovjeka. ²⁶ Prva dimenzija ulazi u tradicionalnu kategoriju moralne odgovornosti (*responsabilitas*

²⁴ Usp. Carlo CAFFARRA, *Matrimonio e visione dell'uomo*, 33 i 40.

²⁵ Luigi Maria RULLA – Franco IMODA – Joyce RIDICK, *Struttura psicologica e vocazione. Motivazioni di entrata e di abbandono*, 94-97. Posebno je indikativan shematski i statistički prikaz tih kandidata na početku odgoja i nakon četiri godine: rezultati su ostali gotovo isti. Na početku je 86% muških i 87% ženskih osoba bilo nesvjesno unutarnjih konflikata, a nakon četiri godine »nestalnosti u zvanju« pokazivalo je 83% kandidata i 82% kandidatica.

²⁶ Luigi Maria RULLA, *The Discernment of Spirits and Christian Anthropology*, u: *Gregorianum*, 59 (1978.) 3, 537-569. O tim dimenzijama Luigi Maria Rulla piše kasnije i u svojoj knjizi: *Antropologia della vocazione cristiana. I. Basi interdisciplinari*, Casale Monferrato (AL), 1985.; hrvatski prijevod: *Antropologija kršćanskog poziva. Interdisciplinarne osnove*, Zagreb, 2001.

moralis). Osoba poznaje elemente bitne za donošenje i izvršenje odluke i zato odgovorno donosi odluku. Poznaje također i eventualna neslaganja, neskladnosti i napetosti između stvarnog Ja i idealnog Ja, i zato je osoba moralno odgovorna da uskladi svoj život sa spoznatim vrijednostima u skladu s kojima je i donijela određenu odluku (npr. da uđe u duhovno zvanje ili u kršćansku ženidbu). Druga dimenzija pokriva područje podsvjesnoga. Iz podsvijesti subjekta proizlaze zaprieke i poteškoće tako da osoba nije svjesna i ne poznaje neskladnost između ideala, koje je svjesno izabrala, i sklonosti, koje joj ostaju nepoznate, ali su stvarne. Takva osoba ne može sebe vidjeti u pravoj istini i stvarnosti, ali drugi oko nje mogu primijetiti njezine nedosljednosti i neskladnosti između vrijednota i sklonosti. Zato u ovoj drugoj dimenziji nema osobne moralne odgovornosti, ali osoba ostaje nezrela u svojem psihičkom razvoju. Svatko je obavezan biti otvoren prema sve boljem upoznavanju samoga sebe i svoje osobnosti, kako u vrijeme odgoja tako i tijekom cijeloga života. Treća dimenzija psihičkog života može se identificirati s psihičkom patologijom, gdje se već otkrivaju znakovi prave psihičke bolesti. U takvom stanju osoba nije sposobna ostvariti ni najmanje naravne vrijednosti jer je nesposobna za ljudski čin kao takav.

2.4. Esencijalna i efektivna sloboda

Pored trostruke razine i trostruke dimenzionalnosti psihičkog života čovjeka, u cilju što šireg razumijevanja procesa odlučivanja (a što se upravo događa u kontekstu ženidbene privole), korisno je prikazati svojstva i razliku između tzv. esencijalne i efektivne slobode (*libertas essentialis et effectiva*), kako je to predložio isusovac p. Lonergan.²⁷ No prije nego što je uspostavio tu razliku, on je razradio četiri razine ljudskog djelovanja na razini svijesti: iskustvo, razumijevanje, prosuđivanje i odlučivanje. Za odlučivanje je, međutim, potrebna volja koja se opet može promatrati pod trostrukim vidom: kao sposobnost htjenja (u Lonerganovu izričaju: *will*), kao čin htjenja (*willing*) i kao stanje u kojemu nema potrebe za nagovaranjem neke osobe da se odluči (*willingness*)²⁸ jer osoba »bi htjela« ostvariti spoznate ideale i vrijednosti. Esencijalna sloboda prisutna je u osobi koja je sposobna razumjeti i htjeti (*will*). Efektivna sloboda ne zaustavlja se na intelektualnoj i voljnoj sposobnosti nego u stvari znači ostvarenje, pro-

²⁷ Usp. Bernard LONERGAN, *Insight: a study of human understanding*, London, 1958., 619. Bernard Lonergan je poznat po uvođenju »generalized empirical method (GEM)« u teologiju, a ta »transcendentalna metoda« počinje od analize ljudske spoznaje na tri razine: iskustvo, razumijevanje, prosudba.

²⁸ Isto, 598.

vođenje u praksu one esencijalne slobode, u smislu konačnog rezultata neke odluke (willing). No prakticiranje esencijalne slobode, dakle efektivna sloboda, pretpostavlja sposobnost ostvarivanja različitih mogućnosti, težnji, sklonosti (willingness). U našem slučaju tako postoji mogućnost sklopiti ženidbu ili ostati sam, ući u ženidbu s ovom osobom ili ne, među različitim osobama suprotnog spola odlučiti se za jednu itd.

Neka osoba može dakle biti esencijalno slobodna, što znači da može slobodno razumjeti i htjeti neki predmet, ali to još ne znači da posjeduje i efektivnu slobodu, što znači i ostvariti ono što spoznaje i hoće. Na tom se putu od esencijalne prema efektivnoj slobodi mogu javiti prepreke koje ne proizlaze samo iz očitih psihičkih bolesti nego i iz podsvjesnog područja ljudske psihe (bilo pred-svijesti bilo ne-svijesti), a koje ne dopuštaju slobodan prostor i uvjete da se odluka izvrši do samoga kraja. Ukoliko se radi o trećoj dimenziji, tj. o psihičkoj bolesti, tada je već ugrožena i sama esencijalna sloboda. Ako je riječ o prvoj dimenziji, osoba je potpuno svjesna i odgovorna za svoje čine, koji imaju atribut ljudskih čina, a čija kvalifikacija ovisi o načinu na koji se ostvaruje ili propušta ostvariti esencijalna i efektivna sloboda (zato govorimo o grijehu ne samo djelom nego i propustom, ali isto tako i o moralnim krjepostima koje čovjek svojim svjesnim i slobodnim djelovanjem može steći).²⁹

3. Primjena psiholoških spoznaja na kanonsku ženidbenu privolu

Psihološka analiza procesa odlučivanja s osnovnim spoznajama o strukturnim elementima ljudske psihe, koji su uključeni u taj proces, nalazi svoju konkretnu primjenu u ženidbenoj privoli. Naime, u svjetlu psihološkog procesa odlučivanja možemo sigurnije razjasniti i one elemente koji utječu na valjanost ili nevaljanost ženidbene privole kao pravnog čina. Ne možemo u tom kontekstu zaobići ni pitanje: kako prema tradicionalnim kanonskim kategorijama suditi o ženidbama koje pripadaju onoj drugoj dimenziji, to jest u kojoj mjeri podsvjesna dimenzija utječe na tu valjanost? Odgovor na to zahtjevno pitanje nije moguće dati bez suradnje između psihologije i psihijatrije s jedne strane, te kanonskog ženidbenog prava s druge strane. Ta suradnja, međutim, mora biti utemeljena na zdravim načelima poštivanja autonomije svake od tih znatnosti na njezinom vlastitom području, kao i razlikovanja i poštivanja vlastite

²⁹ Za komentar trodimenzionalnosti psihičkog života i primjenu na proces odlučivanja usp. Giuseppe VERSALDI, *Momentum et consecratia Allocutionis Ioannis Pauli II ad Auditores Romanae Rotae diei 5 februarii 1987*, u: *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 77 (1988.) 1, 120-122.

metode koju te znanosti upotrebljavaju u svom proučavanju ljudske osobe.³⁰ Inače bi lako moglo doći do nesporazuma i pogrešnih zaključaka koji nisu u interesu ni jednoj ni drugoj znanosti. Kan. 1095 – kad govori o prirodnoj nesposobnosti za ženidbenu privolu – otvara ne samo mogućnost nego i potrebu takve ispravne suradnje. Interdisciplinarni pristup svakim se danom otkriva sve potrebnijim u ispravnom tumačenju i primjeni kan. 1095, br. 1-3.

3.1. Esencijalna i efektivna sloboda u odnosu na ženidbenu privolu

Ako ženidbenu privolu promatramo kao slobodnu odluku, onda se na nju može primijeniti Lonerganovo razlikovanje između esencijalne i efektivne slobode. Kad naime osoba ne bi imala esencijalnu slobodu, jasno je da bi privola bila nevaljana. Tko nema sposobnost shvaćanja i htjenja, ne može donositi nikakvu odluku. Takva osoba onda nije sposobna razumjeti niti htjeti bitne elemente ženidbe, kao ni njezina dobra i bitna svojstva. Postoje, međutim, razni stupnjevi esencijalne slobode, pa tako i razni stupnjevi poremećaja intelektualne i voljne sposobnosti. O pravnoj nesposobnosti za ženidbenu privolu možemo stoga govoriti samo onda kada je esencijalna sloboda bitno ugrožena, drugim riječima, kada je zapravo nema. Esencijalnu slobodu dovode u pitanje svi oni duševni poremećaji koji osobi bitno umanjuju uporabu razuma i volje, do te mjere da se u kanonskim terminima može govoriti o »nedovoljnoj sposobnosti služiti se razumom« (kan. 1095, br. 1) i o »teškom manjku prosuđivanja« (kan. 1095, br. 2).

Kada je ženidba jednom slobodno izabrana i odluka donesena jer je osoba imala esencijalnu slobodu kojom je bila sposobna to učiniti, još uvijek se postavlja pitanje – prema Lonerganu – one druge, efektivne slobode. Mnogi zaručnici izabiru ženidbu svjesno i slobodno, dakle imaju sposobnost shvaćanja i htjenja života u ženidbi, i zato se njihova ženidba treba smatrati ispravnom i valjanom. Unatoč tome, u tijeku ženidbenog života nailaze na takve probleme koji čine nemogućim njihovo zajedništvo u ženidbi. U stvarnosti često je to motiv da na crkvenom ženidbenom sudu traže proglašenje ženidbe ništavnom. U tim slučajevima postavlja se pitanje efikasnosti one privole koja je, barem izvana, bila ispravna. Ono što je *post festum* jasno jest to da ženidbena privola nije dala željene rezultate niti postigla učinke s obzirom na ženidbene obveze koje u sebi sadrži: supružnici, naime, jer ne izvršavaju ženidbene obveze, zapravo ne daju učinak privoli. Ključno je, međutim, pitanje: Zbog čega privola ostaje »besplodna«; koji je razlog da osoba ne izvršava ženidbene obveze, kad to proizlazi iz same nara-

³⁰ Usp. Lorenzo GHIZZONI, Il matrimonio tra psicologia e diritto canonico, u: *Quaderni di diritto ecclesiale*, 1 (1988.) 2, 120.

vi ženidbe? »Neučinkovitost« ženidbene privole navela je zato kanoniste, ali i sudsku praksu, da ozbiljno razmotre sve one okolnosti i razloge koji neku osobu mogu učiniti nesposobnom za ispunjenje ženidbenih obveza. Premda se to vidi tek kasnije, u stvarnom ženidbenom životu, ipak valja ispitati valjanost ženidbene privole ako su razlozi toga neispunjavanja obveza psihičke naravi i tiču se same strukture osobnosti: Je li već u trenutku privole postojao takav psihički razlog, barem na latentan način, zbog kojega osoba nije mogla preuzeti bitne ženidbene obveze,³¹ kako to u sadašnjem crkvenom zakonodavstvu predviđa kan. 1095, br. 3? Je li, dakle, u času izricanja ženidbene privole osoba imala ne samo esencijalnu nego i efektivnu slobodu? Efektivna sloboda znači jednostavno biti sposoban ispuniti, izvršiti ono što je prethodno bilo spoznato i što se htjelo. U slučaju ženidbe to znači: ako je zaručnik esencijalnom slobodom spoznao, htio i konačno donio odluku da s tom određenom osobom stupi u ženidbu, onda efektivnom slobodom mora isto tako biti sposoban izvršenu odluku, to jest ono što je izrekao u privoli, provesti i u djelo. Tu ipak treba biti oprezan jer crkveni zakonodavac ne traži savršenu efektivnu slobodu nego minimalnu i zato ju ograničava na »bitne ženidbene obveze«, a ne na cjelokupne i sveobuhvatne obveze. Smatram, međutim, da se efektivna sloboda, kako ju je u svojoj transcendentalnoj metodi obrazložio Lonergan, ne treba isključivo primjenjivati na kan. 1095, br. 3, iako je tu evidentna neefikasnost privole. Ne treba iz efektivne slobode isključiti ni br. 1 i 2 kan. 1095, jer se efektivnost slobode s obzirom na ženidbenu privolu ne ograničava samo na ženidbu *in facto esse* nego i na ženidbu *in fieri*. Ako naime efektivne slobode nema već u toj fazi, taj će se bitni nedostatak u osobi očitovati, ako ne u formiranju, a onda svakako u trenutku kad treba izvršiti odluku da se pristupi ženidbenoj privoli. Ali tada do privole neće niti doći, pa je bespredmetno raspravljati o njezinoj valjanosti ili nevaljanosti. Iz ovoga se zato nameće jedini logični zaključak: da bi ženidbena privola u smislu kan. 1095 bila valjana i potpuna, zaručnici u trenutku davanja i primanja privole moraju imati esencijalnu i efektivnu slobodu.

³¹ »Nemogućnost da se preuzmu bitne ženidbene obveze mora prethoditi i postojati u vrijeme sklapanja ženidbe. Ako bi takva nemogućnost nastala nakon sklapanja ženidbe, ona nema utjecaja na već sklopljenu ženidbu.« Velimir BLAŽEVIĆ, *Ženidbeno pravo Katoličke Crkve. Pravno-pastoralni priručnik*, Zagreb, 2004., 160.

3.2. Utjecaj podsvjesnoga u odnosu na ženidbenu privolu

Temeljno je načelo, danas općeprihvaćeno u kanonskom nauku i sudskoj praksi, da samo najteži oblici psihičkih anomalija mogu ženidbenu privolu učiniti nevaljanom³² jer stvarno čine nemogućim život u ženidbi u smislu da osoba, pogođena tako teškim oblikom prave psihičke bolesti, nije sposobna ispuniti ni jednu bitnu ženidbenu obvezu³³ budući da nije sposobna vladati sobom niti se prilagoditi životu s nekim drugim. To su, međutim, ipak ekstremni i nesvakidašnji slučajevi koje je na crkvenom sudu jednostavnije rješavati i dokazivati ništavnost jer obično postoji i medicinska dokumentacija koja svjedoči o teškom obliku psihičke bolesti.

Međutim, mnogo su složeniji slučajevi lakših psihičkih oboljenja, a još složeniji oni slučajevi u kojima se radi o utjecaju podsvijesti na efektivnu slobodu. Težina je prosudbe u tome što takve okolnosti mogu zasigurno ograničiti sposobnost izvršavanja ženidbenih dužnosti, ali to još ne znači i da potpuno oduzimaju tu sposobnost. Već ograničavanje sposobnosti može u ženidbi biti uzrokom pojavljivanja poteškoća, pa čak dovesti i do prekida ili konačnog raskida ženidbenog života, no to još nije dokaz da je ta ženidba bila i nevaljana sklopljena. »Neuspjeh bračnog zajedništva nije nikada u sebi dokaz nesposobnosti onih koji sklapaju ženidbu, a koji su mogli zanemariti ili loše upotrijebiti naravna i nadnaravna sredstva koja im stoje na raspolaganju, ili nisu prihvatili neizbježna ograničenja i težinu bračnog života, bilo zbog blokada podsvjesne naravi ili zbog lakših patologija koje ne ugrožavaju supstancijalnu slobodu čovjeka bilo, na koncu, zbog manjkavosti moralnog reda«. ³⁴ Prema tome, poteškoće

³² To načelo zahvaljujemo papinskom učiteljstvu Ivana Pavla II. »Una vera incapacità è ipotizzabile solo in presenza di una seria forma di anomalia che, comunque si voglia definire, deve intaccare sostanzialmente le capacità di intendere e/o di volere del contraente.« IVAN PAVAO II., Allocutio ad Rotae Romanae Auditores coram admissos (5. II. 1987.), br. 7, u: *Acta Apostolicae Sedis*, 79 (1987.), 1457; »[...] solo le forme più gravi di psicopatologia arrivano ad intaccare la libertà sostanziale della persona.« IVAN PAVAO II., Allocutio ad Rotae Romanae Auditores simul cum officialibus et advocatis coram admissos, anno forensi ineunte (25. I. 1988.), br. 6, u: *Acta Apostolicae Sedis*, 80 (1988.), 1182.

³³ Takav slučaj je psihoza, npr. šizofrenija. »Psihoza je anomalija psihičkog života s ozbiljnim oštećenjem ličnosti sve do gubitka kontakta s realnošću, uz pojavljivanje tako teških simptoma, da priječe normalno odvijanje života nekog pojedinca.« Luigi Maria RULLA, *Antropologija kršćanskog poziva. Interdisciplinarne osnove*, 361. Psihozu razlikujemo od drugih psihopatoloških stanja, kao što su neuroze i psihopatije.

³⁴ To su riječi pape Ivana Pavla II. u Govoru Rimskoj Roti 1987. Prijevod je moj, a izvorni tekst glasi: »Il fallimento dell'unione coniugale, peraltro, non è mai in sé una prova per dimostrare tale incapacità dei contraenti, i quali possono aver trascurato, o usato male, i mezzi sia naturali che soprannaturali a loro disposizione, oppure non aver accettato i limiti inevitabili ed i pesi della vita coniugale, sia per blocchi di natura inconscia, sia per lievi patologie che non intaccano la sostanziale libertà umana, sia, infine, per deficienze

i zapriječenosti koje se postavljaju između vrijednosti koje je osoba svjesno i slobodno izabrala i konkretnog ostvarenja tih vrijednosti u ženidbi, a koje ne-skladnosti i zapriječenosti osoba ne mora biti ni svjesna, ne čine ženidbu nevaljanom nego samo nesretnom i možda neuspješnom. Supružnici su, naime, u trenutku izricanja privole imali kanonski sasvim ispravnu namjeru, ali su se u bračnom životu pojavile poteškoće u ostvarenju te namjere i odluke. Tako dolazimo do sljedećeg važnog razlikovanja između *nevaljanih* i *neuspjelih* ženidbi, o kojima je govorio papa Ivan Pavao II. u godišnjem Govoru Rimskoj Roti 5. veljače 1997.³⁵ U kanonskom smislu ta je razlika i jasnoća više negoli potrebna jer su nevaljane ženidbe *nepostojeće* ženidbe, dok su neuspjele ženidbe samo nesretne ženidbe, ali pravno i dalje *postojeće*. Prema papinim riječima, rješenje za nesretne i neuspjele ženidbe nije pravno proglašenje nevaljanosti nego u traženju prikladnih naravnih i nadnaravnih sredstava da bi se supružnicima pomoglo nadvladati nastale poteškoće ili nesvjesne blokade. Iz toga je razloga važan posliježenidbeni pastoral,³⁶ kojemu je cilj bračnim drugovima pomoći lakše doći do nadnaravnih sredstava pomoći (npr. sakramenti, molitva, duhovni razgovori), a u naravna su sredstva pomoći uključeni stručnjaci: psiholozi, psihijatri, bračni savjetnici, bračni terapeuti i sl.³⁷ Ne treba ipak zaboraviti da se u cjelovitoj kršćanskoj antropologiji ne mogu odbaciti ni odricanja i žrtve, koje su sastavni dio svake ženidbe.

Problematika će biti još jasnija ako pokušamo primijeniti trostruku dimenzionalnost psihičkog života Luigi Maria Rulle na ženidbenu privolu.

3.3. Tri dimenzije psihičkog života i ženidbena privola

Vidjeli smo da se *prva dimenzija* sastoji od slobodno i svjesno izabranih vrijednota. Ženidbena privola, sklopljena u takvim uvjetima, i ženidba *in facto esse* koja pripada ovoj prvoj dimenziji psihičkog života nije nikada bez kušnji i poteškoća, jer supružnici uviđaju raskorak između izabranih ideala i njihovog ostvarenja, odnosno stvarnoga života u braku. Ispravna kršćanska antropologija poznaje čovjeka koji je grijehom ranjen, ali nije prepušten konačnoj propasti nego je i otkupljen. Ljudska je narav dakle ranjena – u teološkoj se

di ordine morale.« IVAN PAVAO II., *Allocutio ad Rotae Romanae Auditores coram admissos* (5. II. 1987.), br. 7, 1457.

³⁵ *Isto*, br. 6 i 9, 1456-1459.

³⁶ Za posliježenidbeni pastoral kod nas vidi: HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj*, Zagreb, 2002., 88-101.

³⁷ Usp. Lorenzo GHIZZONI, *Il matrimonio tra psicologia e diritto canonico*, 124-125.

antropologiji govori o *mysterium iniquitatis*³⁸ – i zato čovjek ne može nikada doći do potpunog ostvarenja svojih vrijednosti bez da na tom putu ne susreće i poteškoće. Svojstveno je stoga ovoj prvoj dimenziji da osoba trajno nastoji umanjiti raskorak između onoga *idealnog Ja*, koji spoznaje i hoće ideale i vrjednote, i *stvarnoga Ja*, koji ih živi i ostvaruje u konkretnom svakidašnjem životu. Važno je, međutim, uočiti da je u tome osoba sposobna uložiti napor i nastojati poboljšavati i ispravljati sebe u odnosu na izabrane vrjednote zato što se poteškoće i zapreke na tom putu nalaze na razini svijesti i – budući da ih je svjesna – osoba se ne miri sa situacijom nego traži rješenje za nastale probleme. Posliježenidbeni pastoral vrši svoju ulogu kad učinkovito pomaže bračnim drugovima nositi se s tim teškoćama i pronaći zadovoljavajuća rješenja.³⁹ Mogli bismo reći da se ženidbe obično svrstavaju u ovu prvu dimenziju pa se, naravno, valjanost ženidbene privole niti ne stavlja u pitanje.

Problematika se, međutim, otvara u *drugoj dimenziji* psihičkog života, koja obuhvaća područje podsvjesnoga u čovjeku. Razložno se može pretpostaviti da nemali broj sklopljenih ženidbi pripada upravo ovoj dimenziji. Zašto? Zato jer podsvijest ulazi u redoviti psihički život čovjeka i ne smatra se nikakvom patologijom, a psihički život podsvjesnim sadržajima utječe na međusobne odnose u braku. Štoviše, utjecaj podsvjesnoga nije zanemariv već i prije ženidbene privole (*in fieri*): u doba zaručništva i pripreme na vjenčanje, što odgovara psihološkom procesu donošenja odluke za ženidbu. Stručnjaci psiholozi i psihijatri poznaju tako slučajeve, posebno mlađih djevojaka, koje u doba hodanja s mladićem pokazuju afektivni infantilizam, prekomjernu navezanost na roditelje ili sklonost bijegu od roditeljske kuće, vole čitati nestvarne tekstove koji im pothranjuju afektivnost i maštu (putovanja, sanjarenja, čudesni doživljaji), na njima se primjećuje infantilna potreba za nježnošću, neke od njih čak u mladiću gledaju oca ili brata (nenadvladan Edipov kompleks u pubertetu). No i u mladiću se u doba zaručništva mogu pojaviti infantilne pojave i ponašanja sličnoga tipa.⁴⁰ Poteškoće su izraženije

³⁸ O toj značajnoj i do danas raspravljanoj teološko-antropološkoj temi smatram korisnim konzultirati klasičnu studiju: Piet SHOONENBERG, *Mysterium iniquitatis*. Pokušaj tumačenja istočnog grijeha, u: *Svesci*, 19-20 (1970. – 1971.), 7-16.

³⁹ »Pastoralna skrb za obitelj koja je pravilno zasnovana konkretno znači zalaganje svih razina mjesne crkvene zajednice u pomaganju bračnom paru da otkrije i živi svoje novo zvanje i poslanje. Da bi obitelj stalno sve više postajala prava zajednica ljubavi, prijeko je potrebno svim njezinim članovima pomoći da se odgovorno ponašaju pred novim problemima koji nadolaze, kao i u uzajamnom služenju i u sudjelovanju u obiteljskom životu.« IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio* – *Obiteljska zajednica. Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu* (22. XI. 1981.), Zagreb, ²1997., br. 69.

⁴⁰ Usp. Diego DE CARO, *L'immatunità psico-affettiva nel matrimonio canonico*, 8.

ako takve osobe nisu svjesne svoga stanja nego njihove infantilne potrebe čine zapravo sadržaj podsvjesnoga u njima. No to još uvijek ne znači da im je samim time onemogućena odluka da se vjenčaju, oni su dakle unatoč tome pravno sposobni za ženidbenu privolu. Premda je u procesu donošenja odluke bilo poteškoća, sklopljena se ženidba treba smatrati valjanom ukoliko je onaj bitan predmet ženidbene privole bio izabran na ispravan i svjestan način. Unatoč podsvjesnim sadržajima, mora se utvrditi da je u činu ženidbene privole postojala ispravna spoznaja i voljna sposobnost, prava kanonska namjera i volja, tako da su esencijalna sloboda i odgovornost u zaručnicima bili sačuvani.⁴¹ Veći se i uočljiviji problemi međutim mogu javiti u ostvarenju tih namjera, kanonski sasvim ispravnih, da žive zajedništvo svega života i osnuju obitelj. Raskorak između izabranih vrijednosti i stvarnog života u braku ostaje također u području podsvjesnoga. No to supružnicima ne oduzima potpuno efektivnu slobodu da ipak žive izabrane vrijednosti koje su ih dovele do ženidbene privole. Ukoliko su naime tada imali sposobnost intelektualne spoznaje i vrjednovanja, sposobnost oblikovanja kritičkog i praktičnog suda, voljnu sposobnost biranja i donošenja odluke, tada je njihovo djelovanje bilo slobodno jer se dogodila »uravnotežena integracija racionalnoga s podsvjesnim«⁴². Kada bi ti elementi, ključni za valjanost privole, nedostajali, moglo bi se postaviti pitanje valjanosti ženidbe, ali tada smo već u trećoj dimenziji psihičkog života. Ako podsvjesni sadržaji otežavaju zajednički život u ženidbi, ženidba doduše može biti nesretna i neuspjela, ali se zato ne radi i o nevaljanoj ženidbi. Treba se naime često podsjetiti na načelo koje je papa Ivan Pavao II. vrlo jasno izložio sucima i odvjetnicima Rimske Rote 1987. godine: »Za kanonista mora ostati jasno načelo da samo *nesposobnost*, a ne tek *poteškoća* u izricanju privole i u ostvarenju pravoga zajedništva života i ljubavi, ženidbu čini ništavnom.«⁴³ Negiranje ništavnosti u ovoj drugoj dimenziji ne smije se shvatiti kao *argumentum contra hominem* nego samo kao početak puta da se supružnicima pomogne do razine svijesti dovesti neskladnosti iz-

⁴¹ »L'esistenza dell'inconscio non priva della sua responsabilità l'individuo maturo; l'inconscio non sopprime la libertà, né influenza il comportamento in maniera da eliminare la responsabilità morale.« José Miguel PINTO GOMEZ, *L'immaturità affettiva nella giurisprudenza rotale*, u: RAZNI AUTORI, *L'immaturità psico-affettiva nella giurisprudenza della Rota Romana*, Studi giuridici, XXIII, Città del Vaticano, 1990., 31. Ovdje još ne ulazimo u problem patološke nezrelosti uzrokovane zastojem u normalnom razvoju ličnosti.

⁴² *Isto*, 30.

⁴³ »Per il canonista deve rimanere chiaro il principio che solo la *incapacità* e non già la *difficoltà* a prestare il consenso e a realizzare una vera comunità di vita e di amore, rende nullo il matrimonio.« IVAN PAVAO II, *Allocutio ad Rotae Romanae Auditores coram admissos* (5. II. 1987.), br. 7, 1457.

među vrijednosti i stvarnog života. Na tom će se putu postići to bolji rezultati što se više ostvari dobra i pravilna suradnja između stručnjaka i odgovornih u Crkvi za pastoral obitelji i bračnih parova.

Mogućnost stvarno i objektivno nevaljanih ženidbi otvara se međutim u trećoj dimenziji psihičkog života. U toj se dimenziji naime već govori o *psihičkoj patologiji* u klasičnom smislu. No ni ovdje ne treba izvoditi brze ni ishitrene zaključke pa tvrditi da baš svaku ženidbu koja pripada ovoj trećoj dimenziji treba odmah smatrati ništavnom. Ništavnost ženidbene privole ovisi o mjeri i stupnju u kojem je psihička patologija uzrokovala poremećene intelektualne i voljne sposobnosti osobe. O pretpostavci nevaljanosti i pravne nesposobnosti govorimo onda kad je psihička bolest *činjenično* onemogućila osobi spoznati, htjeti, slobodno izabrati i, konačno, ostvariti bitan predmet ženidbene privole. Radi se dakle o takvom obliku i težini psihičke bolesti koja je pacijentu potpuno oduzela esencijalnu i efektivnu slobodu. Zbog objektivnih okolnosti (bolest), takva osoba ne samo da ne može subjektivnim činom dati i primiti ženidbenu privolu nego ne može niti ostvariti predmet privole, to jest bitne ženidbene obveze. Stupanj i vrsta psihičke bolesti takvi su da u pravnom smislu djeluju dvosmjerno: ili onemogućuju *sam čin privole* ili onemogućuju *predmet ženidbene privole*, ili i jedno i drugo zajedno.⁴⁴ Od izuzetne je važnosti znati razlikovati vrstu i stupnjeve psihopatologije, odnosno razlikovati između ozbiljnih i teških oblika patologije i onih blažih i lakših oblika. Kriterij za to razlikovanje međutim nije u terminima kvantitete nego *kvalitete*. To znači da kriterij razlikovanja težine nije u terminima težine znakova psihopatologije (simptoma) nego u terminima analize oblikovanja i funkcije psihičkih struktura koje određuju sposobnost ili nesposobnost osobe da percipira, razumije, vrijednuje i odlučuje.⁴⁵ Takvo diferenciranje težine psihičke bolesti temelji se

⁴⁴ U tijeku nove kodifikacije, ali i nakon proglašenja novog *Zakonika kanonskog prava*, na ovoj su se točki razvijale rasprave među kanonistima: radi se naime o tome da nekima nije prihvatljivo što bi kan. 1095, br. 3 činio zaseban i samostalan razlog ništavnosti ženidbe (*caput nullitatis autonomum*), budući da je ta ništavnost već sadržana u prva dva broja kan. 1095, dok drugi brane autonomnost kan. 1095, br. 3, jer se radi o objektu privole, a ne o subjektivnom činu privole kao u prva dva broja. O tom problemu vidi: Urbano NAVARRETE, *Incapacitas assumendi onera uti caput autonomum nullitatis matrimonialis*, u: *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 61 (1972.), 47-80; Urbano NAVARRETE, *Problemi sull'autonomia dei capi di nullità del matrimonio per difetto di consenso causato da perturbazioni della personalità*, u: RAZNI AUTORI, *Perturbazioni psichiche e consenso matrimoniale nel diritto canonico*, Roma, 1976., 113-136.

⁴⁵ Usp. Giuseppe VERSALDI, *The Dialogue between Psychological Science and Canon Law*, u: Robert M. SABLE (ur.), *Incapacity for Marriage. Jurisprudence and Interpretation. Acts of the III Gregorian Colloquium*, Rome, 1987., 68.

dakle na *strukturalnoj* analizi osobnosti,⁴⁶ a ne na deskriptivnoj analizi, kakva se često događa u psihopatološkim znanostima. Nije dovoljno opisivati simptome psihičke bolesti, ako se ne pokaže u kojoj je mjeri ta bolest kvalitativno utjecala na osobnu sposobnost onih funkcija koje se, u kanonskim terminima, traže za ženidbenu privolu. Ako se stoga ne poštuje i ne dosegne *kvalitativni kriterij* nego se samo ostane na kvantitativnom, lako dolazi do nesporazuma i pogriješnih zaključaka na kanonskom području i u crkvenoj sudskoj praksi. Da se to izbjegne, potrebni su nam parametri za ispravnu suradnju crkvenog suca i stručnjaka vještaka (*peritus*) u jednoj ženidbenoj parnici u kojoj se radi o nedostatku privole zbog duševne bolesti (kan. 1680). Kad se ne bi vodilo računa o toj ispravnoj suradnji crkvenoga suca i vještaka, takva bi ženidbena parnica mogla završiti nekorektnim i kanonski neispravnim zaključkom, oblikovanim u završnoj presudi, o sposobnosti ili nesposobnosti duševnog bolesnika za ženidbenu privolu.

4. Suradnja između crkvenog suca i stručnjaka

Kada se radi o nedostatku privole zbog duševne bolesti, *Zakonik kanonskog prava* nalaže crkvenom sucu da se »posluži djelom jednog ili više stručnjaka, osim ako se iz okolnosti očito vidi da je to nekorisno« (kan. 1680). Ovdje je u prvom redu riječ o stručnjacima na području psiholoških i psihijatrijskih znanosti. Pomoć psihologa i psihijataru u tim je slučajevima potrebna i korisna da ženidbeni sud s većom moralnom sigurnošću donese presudu o valjanosti ili nevaljanosti ženidbe. U čemu se sastoji ta njihova pomoć? Upravo u onome u čemu crkveni suci nisu stručnjaci, a oni jesu: naravno, radi se o području psihičkih bolesti, anomalija, poremećaja osobnosti i o svemu onome što se izravno odnosi na psihički život dotične osobe koja je sklopila kanonsku ženidbu. Oni su stručnjaci u tome da crkvenom sucu protumače ne samo narav, vrstu i stupanj nekog psihičkog poremećaja nego da naprave i dodatni napor te prikažu koje su psihičke strukture tom bolešću poremećene, te kako je i koliko psihička bolest u kvalitativnom smislu poremetila formiranje i funkcioniranje onih duševnih moći koje su izravno uključene u davanje i primanje ženidbene privole. Ti stručnjaci međutim ne mogu zamijeniti suce i donositi sud o valjanosti i nevaljanosti ženidbe jer su za to područje, to jest za područje sposobnosti ili nesposobnosti za ženidbenu privolu, stručnjaci crkveni suci, a ne psiho-

⁴⁶ Strukturalna analiza, za razliku od deskriptivne, podrazumijeva analizu u odnosu na oblikovanje i razvoj esencijalnih psihičkih struktura, a ne samo o odnosu na simptome: *Isto*, 64, bilješka br. 29.

lozi ili psihijatri. Poštivanje nadležnosti i metodologije pojedinih struka ovdje je izuzetno važno kako bi se došlo do željenog rezultata: otkrivanja objektivne istine o nekoj ženidbi.

U suprotnom dolazi do nesporazuma i do toga da se crkveni sudac i stručnjak psiholog ili psihijatar zapravo ne shvaćaju jer govore svaki svojim jezikom.⁴⁷ Česte su točke nesporazuma one koje proizlaze iz različitog shvaćanja čovjeka, pa se može dogoditi da stručnjak svome poslu pristupa s onom antropologijom koja se u potpunosti ne poklapa s ispravnom i cjelovitom kršćanskom antropologijom crkvenog suca. To se najviše očituje u različitom shvaćanju osnovnih pojmova na ovome području, kao što su: normalnost – psihopatologija, zrelost – nezrelost, psihičko zdravlje – psihička bolest.

Na te je probleme upozorio, ali istodobno dao i smjernice koje treba slijediti, papa Ivan Pavao II. u već spomenutim godišnjim Govorima Rimskoj Roti 1987. i 1988. godine. »U svakom slučaju, kakva god bila definicija psiholoških i psihijatrijskih znanosti, ona mora uvijek biti prosuđivana u svjetlu pojmova kršćanske antropologije, koji stoje u temelju kanonske znanosti.«⁴⁸ Cjelovita je kršćanska antropologija s jedne strane obogaćena doprinosima i znanstvenim dostignućima psihologije i psihijatrije, ali s druge strane promatra ljudsku osobu u svim njezinim dimenzijama: zemaljskoj i vječnoj, naravnoj i nadnaravnoj. Prema takvoj cjelovitoj viziji, čovjek je iznutra ranjen grijehom, ali je ujedno otkupljen Kristovom žrtvom.⁴⁹ Čovjek dakle ne ostaje samo unutar granica svoje naravi nego u sebi ima sposobnost autotranscendencije i otvaranja nadnaravnome. U tom kontekstu treba promatrati i njegov psihički život, zdravlje i bolest, zrelost i nezrelost. Zbog toga Uputa *Dostojanstvo braka*, koju treba obdržavati na biskupijskim i međubiskupijskim sudovima u rješavanju ženidbenih parnica, a izdalo ju je Papinsko vijeće za tumačenje zakonskih tekstova 2005. godine,⁵⁰ u članku 205. jasno predviđa da za službu stručnjaka na ženidbenim sudovima budu određeni oni koji su »ne samo dobro pripravljeni

⁴⁷ U interesu je dobrog ishoda ženidbene parnice upravo obrnuti postupak, to jest komunikacija i međusobno razumijevanje suca i stručnjaka; zato je potrebno da sudac i vještak nađu zajednički jezik. Usp. Bruno GIANESIN, *Perizia e capacità consensuale nel matrimonio canonico*, Padova, 1989., 150-151.

⁴⁸ »In ogni caso, qualunque sia la definizione data dalle scienze psicologiche e psichiatriche, essa deve sempre essere verificata alla luce dei concetti dell'antropologia cristiana, che sono sottesi alla scienza canonica.« IVAN PAVAO II., *Allocutio ad Rotae Romanae Auditores simul cum officialibus et advocatis coram admissos*, anno forensi ineunte (25. I. 1988.), br. 4, 1180.

⁴⁹ *Isto*, br. 5, 1181.

⁵⁰ PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Dignitas connubii. Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii*, Città del Vaticano, 2005.

u svojoj struci već su kvalificirani po svome znanju i iskustvu, te uživaju dobar glas po poštenju i vjerskom životu« (§ 1); k tome Uputa dodaje da »se mora s najvećom pažnjom izabrati one stručnjake koji prihvaćaju načela kršćanske antropologije« (§ 2).

4.1. *Pojam normalnosti i psihopatologije*

Nije naime u skladu s prije naglašenom cjelovitom kršćanskom antropologijom normalnost i psihičko zdravlje čovjeka prikazivati isključivo u svjetlu čisto »zemaljske i prirodne dimenzije čovjeka, to jest one dimenzije koja je dohvatljiva znanostima o čovjeku kao takvima«⁵¹. Za kršćansku je antropologiju važno uzeti u obzir cjelovitu viziju ljudske osobe u svim dimenzijama, kako zemaljskoj tako i u onoj nadnaravnoj. Isto vrijedi i za pojam psihopatologije kad se uspoređuje s normalnošću. Time se ne želi negirati valjanost tih pojmova na temelju psiholoških i psihijatrijskih znanosti nego se samo želi ukazati na njihovu ograničenost i nedostatnost. Ne samo normalna osoba nego i ona koja pati od kakve psihopatologije sposobna je težiti prema višim vrjednotama i zato odgovoriti životnom pozivu kao što je ženidba. Ne treba izgubiti iz vida da je čovjek, premda iznutra ranjen grijehom, i otkupljen te je pozvan i u nevoljama po Duhu živjeti.⁵² Drugim riječima, u kršćanskoj antropologiji nije normalan samo onaj tko je po kriterijima bilo koje medicinske znanosti savršeno zdrav nego također i onaj tko pati od kakve bolesti, svjestan da je trpljenje spasonosno. S druge strane, u kršćanskoj antropologiji nije bolestan samo onaj kome medicinske znanosti postave neku tjelesnu ili duševnu dijagnozu nego i onaj tko nema uredne transcendentale dimenzije, uredan odnos s Bogom. Prema teološkoj antropologiji, čovjek je cjelovit kad je istodobno valoriziran u svojoj tjelesnoj, duševnoj i duhovnoj dimenziji. S obzirom na ženidbu to znači da nije normalan samo onaj tko ima mogućnosti uspostaviti savršene odnose sa ženidbenim drugom nego i onaj tko je spreman nositi i dijeliti teškoće i kušnje zajedničkoga života u ženidbi, kako svoje vlastite tako i svoga životnog suputnika u braku.

⁵¹ IVAN PAVAO II., *Allocutio ad Rotae Romanae Auditores simul cum officialibus et advocatis coram admissos*, anno forensi ineunte (25. I. 1988.), br. 4, 1180.

⁵² Isto, br. 5, 1181. Papa se ovdje poziva na učenje sv. Pavla o životu po Duhu, na temelju Rim 8. Usp. Giuseppe VERSALDI, *Animadversiones quaedam relate ad Allocutionem Ioannis Pauli II ad Romanam Rotam diei 25 ianuarii 1988*, u: *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 78 (1989.) 2, 247-248.

4.2. Pojam zrelosti i nezrelosti

Ista načela cjelovite kršćanske antropologije vrijede i za pojam zrelosti i nezrelosti ljudske osobe. Valja biti oprezan jer ti pojmovi nemaju identično i podudarno značenje u psihologiji i psihijatriji s jedne strane te u kanonskom izričaju s druge strane. Ostaje, naime, uvijek intrigantno i otvoreno pitanje: kakva se zrelost traži za kanonski valjanu ženidbu, pogotovo u novije vrijeme kad postoji tendencija da se na crkvenim ženidbenim sudovima sve češće pobija valjanost ženidbe upravo zbog nezrelosti.

Zato je važno načelo, proklamirano također od pape Ivana Pavla II., da samo kanonska nezrelost, a ne psihološka, mogu ženidbenu privolu učiniti nevaljanom. U kontekstu govora o onim stručnim analizama koje nisu vođene cjelovitom kršćanskom antropologijom, nego su pod utjecajem raznih psihologijskih škola i usmjerenja, papa upozorava na potrebu jasnoće u pitanjima zrelosti i/ili nezrelosti za ženidbu. Inače se mogu pomiješati i pogriješno interpretirati »psihička zrelost, koja bi značila dolaznu točku ljudskog razvoja, s kanonskom zrelošću koja je, naprotiv, minimalna polazna točka za valjanost ženidbe«⁵³. Razlikovanje *psihičke* od *kanonske* zrelosti vodi zaključku da se za valjanost ženidbene privole ne traži savršen pa ni vrlo visok stupanj zrelosti nego je potrebna i dostatna kanonska zrelost u onom smislu kako ju je opisao papa Ivan Pavao II. Može se zato dogoditi nesporazum da netko nije, prema ocjeni psihologa, psihološki zrelo za ženidbu, ali to još ne znači da toj osobi nedostaje i kanonska zrelost za ženidbu. To nas samo upozorava da, kad je riječ o zrelosti i/ili nezrelosti, treba vidjeti i razumjeti radi li se o psihološkom ili kanonskom govoru o zrelosti. Kanonska zrelost odnosi se na takav razvoj intelektualnih i voljnih sposobnosti koji je *dostatan* u odnosu na esencijalni predmet ženidbene privole i u odnosu na preuzimanje bitnih ženidbenih obveza. U kanonsku kategoriju zrelosti ulazi dvostruki vid zrelosti: zrelost prosudbe i afektivna zrelost. Zrelost prosudbe znači imati kritičku moć spoznaje i htjenja, proporcionalnu s obzirom na subjektivan čin ženidbene privole i na bitne obveze koje treba preuzeti. Afektivna zrelost obuhvaća skladan razvoj onih sastavnica koje čine afektivnost (instinkti, osjećaji, emocije), a ako je taj razvoj poremećen, usporen ili zaustavljen, govorimo o afektivnoj nezrelosti

⁵³ Izvorni tekst: »Quindi anche i risultati peritali [...] costituiscono una reale occasione di inganno per il giudice che non intraveda l'equivoco antropologico iniziale. Attraverso queste perizie si finisce per confondere una maturità psichica che sarebbe il punto d'arrivo dello sviluppo umano, con la maturità canonica, che è invece il punto minimo di partenza per la validità del matrimonio.« IVAN PAVAO II., Allocutio ad Rotae Romanae Auditores coram admissos (5. II. 1987.), br. 6, 1457.

koja može utjecati na volju i oduzeti osobi unutarnju slobodu izbora.⁵⁴ U svjetlu kanonske kategorije zrelosti treba iščitavati i važeću odredbu crkvenog zakonodavca o minimalnom znanju za valjanost ženidbe:⁵⁵ »Da bi se mogla imati ženidbena privola, potrebno je da ugovornim strankama barem nije nepoznato da je ženidba trajna zajednica između muške i ženske osobe usmjerena na rađanje djece stanovitom spolnom suradnjom« (kan. 1096, § 1), a »to se neznanje ne pretpostavlja poslije doraslosti« (§ 2). Na sličan se način redovito pretpostavlja da je osoba poslije doraslosti stekla ne samo minimalno znanje nego i potrebnu kanonsku zrelost za ženidbu.⁵⁶ Ukoliko netko tvrdi suprotno, dužan je dokazati da nije imao dostatnu kanonsku zrelost za valjanu ženidbenu privolu.

4.3. Potreba ispravnog suodnosa između crkvenog suca i vještaka

Sve se to treba odraziti u *ispravno* vođenom sudskom postupku za dokazivanje nevaljanosti ženidbe kako zbog nezrelosti tako i zbog drugih razloga psihičke naravi i psihičkih poremećaja. Ispravno vođena ženidbena parnica vodi računa o kriterijima odnosa crkvenog suca i angažiranog stručnjaka na području psihologije i/ili psihijatrije.

Ne samo da je papa Ivan Pavao II. u svojim znamenitim godišnjim Govorima Rimskoj Roti 1987. i 1988. ohrabrio imenovanje i ulogu stručnjaka psihologa i psihijataru u tim ženidbenim parnicama nego je istodobno ukazao i na potrebu korektne suradnje da bi se sigurnije došlo do istine. S jedne strane,

⁵⁴ Usp. Francesco BERSINI, *Il nuovo diritto canonico matrimoniale. Commento giuridico-teologico-pastorale*, Torino, 1985., 95.

⁵⁵ Tako npr. američki komentar *Zakonika kanonskog prava* minimalno znanje iz kan. 1083 izravno povezuje s intelektualnom, emocionalnom i fizičkom zrelošću osobe: »To give valid consent, a person must possess sufficient intellectual and emotional maturity to appreciate and assume the responsibility for lifelong obligations and the physical maturity to consummate the marriage by sexual relations.« THE CANON LAW SOCIETY OF AMERICA, *New Commentary on the Code of Canon Law*, John P. BEAL – James A. CORIDEN – Thomas J. GREEN (ur.), New York, N.Y. – Mahwah, N.J., 2000., 1283.

⁵⁶ To je i smisao određivanja minimalne kanonske dobi za valjanu ženidbu: *Zakonik kanonskog prava* određuje za mušku osobu navršenih šesnaest, a za žensku osobu navršenih četrnaest godina života, ali ostavlja biskupskim konferencijama mogućnost da odrede višu dob za dopuštenu ženidbu (kan. 1083, §§ 1-2). Hrvatska biskupska konferencija, u dopunskoj odredbi uz kan. 1083, § 2, odredila je dob od navršenih 18 godina života za mušku i žensku osobu, i na taj način imamo podudarno crkveno i građansko zakonodavstvo koje također određuje tu istu dob da se može sklopiti brak. Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Dopunske odredbe uz Zakonik kanonskoga prava*, u: *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, br. 1 (1994.), 9; *Obiteljski zakon*, u: *Narodne novine*, br. 162 (1998.), članak 26.

moderne znanosti značajno doprinose pojašnjenju psihičkih procesa u osobi, svjesnih ili nesvjesnih, i pomažu mnogim osobama u psihičkim teškoćama farmakoterapijom i psihoterapijom. Međutim, s druge strane, te iste znanosti svojim otkrićima i rezultatima na čisto psihološkom i psihijatrijskom području ne mogu ipak pružiti cjelovitu viziju osobe, jer lako mogu prijeći granice vlastite nadležnosti kad ta svoja saznanja prezentiraju pod utjecajem antropoloških pretpostavki koje nisu uvijek pomirljive s kršćanskom antropologijom.⁵⁷ Postoje naime razne psihologijske škole, kao što su psihoanalitička škola (freudovskog tipa), bihevioristička, škola humanističke psihologije i egzistencijalistička škola, koje ostaju unutar granica determinističkih i imanentističkih ideja, a ne uzimaju u obzir i ne priznaju nadnaravnu dimenziju čovjeka, stvarnog na sliku Božju.⁵⁸

Zato je važno da se dođe do zajedničkih kriterija i načela kojih se složno moraju pridržavati i suci i stručnjaci. Potrebno je poštivati vlastite i specifične kompetencije i jednih i drugih jer su im različite zadaće i uloga. »Zadatak je stručnjaka pružiti one elemente koji spadaju u njegovu specifičnu nadležnost, to jest objasniti narav i stupanj psihičkih ili psihijatrijskih stvarnosti, na temelju kojih je pobijana valjanost ženidbe.«⁵⁹ Da bi stručnjak tu svoju zadaću što kvalitetnije obavio, zadatak je suca postaviti mu što jasnija pitanja s obzirom na psihičku stvarnost o kojoj se radi i tako postaviti jasne okvire unutar koji se treba izvršiti stručno ispitivanje. Upiti i traženja koja sudac stavlja pred stručnjaka morali bi obuhvatiti »informacije o postojanju psihičke patologije u vrijeme sklapanja ženidbe, o njezinoj naravi, etiologiji, uočenim simptomima, a prije svega o težini psihopatologije i njezinom utjecaju na psihičke sposobnosti koje su upletene u oblikovanje ženidbene privole«⁶⁰. Uputa *Dostojanstvo braka* još je konkretnija, pa u parnicama o nesposobnosti na temelju kan. 1095 zahtijeva »neka sudac ne propusti tražiti od stručnjaka jesu li jedna ili obje stranke u vrijeme ženidbe bile pogođene kakvom posebnom trajnom ili prolaznom anomalijom; kakva je bila težina; kada, zbog kojih razloga i u kojim se okolnostima

⁵⁷ Usp. IVAN PAVAO II., *Allocutio ad Rotae Romanae Auditores coram admissos* (5. II. 1987.), br. 2, 1454-1455.

⁵⁸ Usp. Giuseppe VERSALDI, *Momentum et consecraria Allocutionis Ioannis Pauli II ad Auditores Romanae Rotae diei 5 februarii 1987*, 116.

⁵⁹ »Il compito del perito è soltanto quello di prestare gli elementi riguardanti la sua specifica competenza, e cioè la natura ed il grado delle realtà psichiche o psichiatriche, a motivo delle quali è stata accusata la nullità del matrimonio.« IVAN PAVAO II., *Allocutio ad Rotae Romanae Auditores coram admissos* (5. II. 1987.), br. 8, 1457-1458.

⁶⁰ Usp. Antoni STANKIEWICZ, *La valutazione delle perizie nelle cause matrimoniali per incapacità psichica*, u: *Monitor Ecclesiasticus*, 118 (1993.) 1-2, 263-287.

takva anomalija pojavila i očitovala»⁶¹. Stručnjaci trebaju sucu u izvješću prikazati ne samo rezultate vještačenja nego također »moraju jasno naznačiti kojim su ispravama ili na koje druge prikladne načine utvrdili istovjetnost osoba ili stvari ili mjesta, na koji su način i kojim postupkom obavili povjerenu zadaću i, osobito, na kojim razlozima temelje svoje zaključke« (kan. 1578, § 2; Uputa *Dignitas connubii*, čl. 210, § 2). Da bi objasnili pravu narav i stupanj psihičkih smetnji, potrebno je da se stručnjaci ne ograniče »na opisivanje ponašanja [...] abnormalnih pojava, koje se klasificiraju prema dijagnostičkoj etiketi« nego je važno dati strukturalnu dijagnozu osobe; to znači dati ocjenu i stručno vrjednovanje »uzroka i dinamičkih procesa koji stoje ispod vanjskih pojavnosti, a ne zaustavljati se samo na simptomima koji iz toga nastaju«. ⁶² Samo takva, cjelovita analiza ljudske osobnosti sucu može biti od koristi.

Zadaća je dakle crkvenog suca kritički vrjednovati zaključke stručnjaka, no ne mora ih prihvatiti, iako su podudarni, nego je pozvan pomno razmotriti i ostale okolnosti parnice (kan. 1579, § 1; Uputa *Dignitas connubii*, čl. 212, § 1). Što se tiče tih stručnih izvješća, sudac ima odgovornu zadaću učiniti dodatan napor kako bi ne samo ispravno shvatio ono što su stručnjaci prikazali nego on mora znati pojmove s područja psihologije *prevesti* u kanonske kategorije. Posebno su zato sucu korisni oni zaključci stručnjaka koji tumače utjecaj psihičkih poremećaja na oblikovanje i razvoj temeljnih psihičkih struktura, na kvalitetu njihovih funkcija, jer je najzahtjevnije, ali upravo zato i najkorisnije takve zaključke konvertirati iz psihološkog u pravno područje. ⁶³ O prijevodu ili konverziji psiholoških u kanonske termine značajno će ovisiti konačna odluka o sposobnosti ili nesposobnosti osobe za ženidbenu privolu. Taj se prijevod sastoji u tome da crkveni sudac u izvješćima stručnjaka o raznim oblicima psihopatologije otkrije one kanonsko-pravne kategorije koje su u uskoj svezi i primjenjive na kritičko vrjednovanje pravne sposobnosti ili nesposobnosti za ženidbenu privolu. ⁶⁴

⁶¹ PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Dignitas connubii. Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii*, članak 209, § 1. U § 2 Uputa precizira što još treba posebno tražiti od stručnjaka u slučajevima br. 1, 2 i 3 kan. 1095. U tim se odredbama posve jasno zrcale nauk i načela iz Govora pape Ivana Pavla II. Rimskoj Roti 1987. i 1988. godine.

⁶² IVAN PAVAO II., *Allocutio ad Rotae Romanae Auditores simul cum officialibus et advocatis coram admissos*, anno forensi ineunte (25. II. 1988.), br. 7, 1182.

⁶³ Usp. Zenon GROCHOLEWSKI, *Il giudice ecclesiastico di fronte alle perizie neuropsichiatriche e psicologiche. Considerazioni sul recente discorso del Santo Padre alla Rota Romana*, u: *Apollinaris*, 60 (1987.), 183-203.

⁶⁴ Usp. Antoni STANKIEWICZ, *La convertibilità delle conclusioni peritali nelle categorie canoniche*, u: *Monitor Ecclesiasticus*, 119 (1994.) 3, 363.

Najbolja je suradnja suca i stručnjaka onda kada svaki poštuje područje svoje struke i nadležnosti. Stručnjak može prelaziti granice ako donosi sud o valjanosti ili nevaljanosti ženidbene privole, a sudac kada se samostalno upušta u stručno područje psihologije i psihijatrije (osim ako je, uz kanonsko pravo i sudsku praksu, stvarno stručnjak i u tim znanostima). Najsigurniji je put do istine kada svatko od njih radi ono i samo ono za što je stekao stručnost. Iako je, naime, u ženidbenim parnicama o nesposobnosti zbog duševne bolesti aktivno sudjelovanje stručnjaka ne samo obvezno (kan. 1680) nego potrebno i korisno, sucu ipak ostaje ne samo mogućnost nego i dužnost zaključke stručnjaka razmotriti zajedno s ostalim okolnostima parnice, kao i prihvatiti ih ili odbaciti (kan. 1579, §§ 1-2) te za svoju odluku iznijeti razloge. Uvijek treba poštivati pravilo da konačan sud o ženidbi ne donosi stručnjak nego nadležni crkveni sudac.

Zaključak

Ženidbena je privola onaj pravni čin kojim nastaje i zasniva se »intimna zajednica bračnog života i ljubavi« (GS, 48), pa je stoga bila s razlogom u središtu ovoga rada. No nismo htjeli ponavljati klasičan i već poznati kanonski nauk o privoli nego smo se ograničili na one elemente tog nauka koji nam pomažu shvatiti psihološki vid ženidbene privole. U ženidbenu je privolu, ukoliko je »čin volje« (kan. 1057, § 2), uključena ljudska psiha, što već poznaje klasično ženidbeno pravo. Znanost o ljudskoj psihi, međutim, dolazi do novih saznanja pa to potiče i kanonsku znanost da širi svoje vidike i raspravlja o novim pitanjima, među kojima ulazi i ono o pravnoj težini bračne ljubavi. Premda je objekt istraživanja isti, razlikuju se pristup i metodologija u psihologiji i kanonskom pravu. Unatoč razlikama, dvostruki pogled na ženidbenu privolu može nam samo pomoći dublje ući u tu temeljnu stvarnost ženidbene privole kojom ženidba nastaje. Stoga su znanosti o čovjeku koje proučavaju ljudsku psihu i kanonsko pravo nužno upućene na međusobnu suradnju.

Ta interdisciplinarnost posebno dolazi do izražaja kad se dovodi u pitanje valjanost ženidbene privole zbog psihičkih uvjetovanosti i smetnji. Kan. 1095, br. 1-3 potiče, pa u određenom smislu i izaziva stručnjake kanonskog prava da proširuju svoje spoznaje o samoj privoli ne samo u okviru svoje znanosti nego i uz pomoć onih znanosti koje proučavaju psihičke dinamizme u čovjeku, čuvaju pritom cjeloviti pogled na čovjeka, kako nas uči kršćanska antropologija. Tako ćemo izbjeći dvostrukoj krajnosti: s jedne strane, gledati na ženidbenu privolu tako da samo potpuno psihički zdravi ljudi mogu sklopiti

valjanu kanonsku ženidbu i, s druge strane, da nijedna psihička bolest ne čini ženidbu ništavnom. Ispravno je postupanje u tim slučajevima realno promovirati svaki slučaj psihičke bolesti te *lege artis* biti u stanju ocijeniti, upravo uz pomoć znanosti koje se tim pitanjima bave *ex professo*, u kojoj su mjeri stvarno poremećeni oni psihički dinamizmi i strukture koje su uključene u formiranje te davanje i primanje ženidbene privole. To je osobito aktualno u crkvenoj sudskoj praksi kad se treba donijeti presuda u ženidbenoj parnici. Presudi pretходи фаза истраживања и доказна фаза у којима је потребна исправна сарадња вјештака и црквеног суца, поштујући њихове властите компетенције, да се дође до праведне и објективне пресуде о ваљаности или неваљаности женидбе.

Bilo bi naime pogrešno i površno simplicistički tvrditi da svaka psihička bolest čini ženidbenu privolu nevaljanom. Zato smo htjeli obrazložiti da, prema načelima исправне и cjelovite kršćanske antropologije, razvoj bilo koje psihičke bolesti mora biti promatran i smješten u kontekst cjelovite osobnosti. Osim toga, naglasili smo da postoje poteškoće u redovitom psihičkom životu svakoga čovjeka, ali i neskladnosti između izabраних vrijednosti i њихова ostvarenja koje se međutim nalaze na podsvjesnoj razini. Stoga je potrebno dobro razlikovati slučajeve teških oblika psihopatologije od lakših oblika psihičkih poremećaja i poteškoća koje proizlaze iz podsvjesne razine čovjeka, a koje s vremenom mogu postati свjesne и рјешиве.

U kanonskom je pravu od велике важности постојање јединственог појма људске слободe и одговорности, јер се према тим критеријима суди о нечијој способности или неспособности за женидбу. Док је с једне стране јасно да код тежких и узнатредохалих психопатолошких стања не можемо говорити о субјективној слободи и одговорности, с друге се стране отвара широки простор оцјенјивања те слободe и одговорности код лакших облика психопатологije и субјективног понашања које одудара од жељеног због подсвјесних садржаја. Код тога је важно имати у виду канонско поимање нормалности и психопатологije, као и појмове канонске зрелости и незрелости, које се разликује од психолошког виђења тих категорија. Постоје наиме и таква психичка стања гдје слободно и одговорно дјеловање нису *potpuno запријећени* него само *уманјени*. Зато су за канонисте и црквене suce врло важне смјернице папе Ivana Pavla II. који је упозорио на нуђност исправног разликовања *потеškoća* и *nesposobnosti* у женидби, јер једино неспособност, али не и poteškoće, женидбу чине неваљаном.

Nije k tome dovoljno људску слободу и одговорност узимати у опцелјудском смислу, па ни само у филозофској и психолошкој разради тих појмова, јер те важне одреднице уистину људског дјеловања у женидbenој приволи имају и додатну конотацију: слобода и одговорност морају бити проматране и мјерене

u odnosu na kanonski objekt privole u kršćanskoj ženidbi. Sloboda i odgovornost izravno su pak povezane s procesom donošenja i izvršenja odluke, kakav je slučaj upravo u ženidbenoj privoli. Stoga su nam korisni i pomažu nam oni elementi odluke koje nam pružaju istraživanja na polju psiholoških znanosti. Slobodna je i odgovorna odluka u kanonskom pravu važan kriterij procjene valjanosti ženidbene privole. No psihološke nas znanosti uče da postoji esencijalna i efektivna sloboda, pa onaj tko ulazi u ženidbu treba imati tu dvostruku dimenziju slobode kako bi se zaključilo o prirodnoj sposobnosti za ženidbenu privolu u smislu kan. 1095, br. 1-3. Nije naime dovoljno samo duševnim moćima intelekta i slobode, uz sudjelovanje afektivne dimenzije, donijeti odluku za ženidbu. Potrebno je u isto vrijeme imati i sposobnost izvršenja te odluke kako u samom činu davanja i primanja ženidbene privole tako i u konkretizaciji privole u onome što iza nje slijedi, a to je – prema kanonskom izričaju – izvršavanje bitnih ženidbenih obveza.

Trostruka razina i trostruka dimenzionalnost psihičkog života čovjeka osvjetljava nam složeni proces koji se u osobi događa kad se odlučuje i sklapa ženidbu. Pritom valja uočiti da u svjetlu cjelovite kršćanske antropologije čovjek nije ograničen na samoga sebe nego u sebi nosi i transcendentalno-duhovnu dimenziju kojom je sposoban nadvisiti sebe, ostvariti i one vrijednote koje ga nadilaze, te ući u zajedništvo s nadnaravnim i s drugim ljudskim bićem. Tu već dotičemo prag onoga što u kršćanstvu označavamo izrazom »otajstvo«. Čovjek ipak nije do kraja spoznat ni protumačiv samo ljudskim znanostima, kakve god one bile, već on svojim bićem nadilazi dosege ljudskih znanosti. Kanonsko ženidbeno pravo svjesno je te čovjekove dimenzije i zato mu pristupa s punim poštovanjem kad uporno i profesionalno traži objektivnu i potpunu istinu o kanonskoj i sakramentalnoj ženidbi.

Summary

MATRIMONIAL CONSENT AND THE MENTAL LIFE OF THE PERSON

A PSYCHOLOGICAL-CANONICAL ANALYSIS OF MATRIMONIAL CONSENT

»Matrimonial consent is an act of the will by which a man and a woman give and accept each other through an irrevocable covenant in order to establish marriage« (can. 1057, § 2). In the analysis of this canonical definition of matrimonial consent the author of this article reveals juridical and psychological elements. He draws attention towards the place and the role of love in psychological, juridical and spiritual dimension of persons who contract marriage. The author also points out the mental dimensions and structures which are involved in the formation and giving and accepting matrimonial

consent. Since matrimonial consent is a decision of spouses to share »a partnership of the whole of life« (can. 1055, § 1), the author analyzes the psychological process of decision making. In the formation of matrimonial consent and in the marriage itself the difficulties of mental nature might appear in the form of minor psychopathology or as the consequence of inconsistencies on the subconscious level between the chosen value at a conscious level and its realization. It happens because the subconscious part of the »actual self« is principally in contradiction with the »ideal self«. In order to clarify these facts, the author explains three dimensions or states of mental life: rational or moral, subconscious dimension and the third one which involves normality versus psychopathology. Apart from triple dimensionality, there are also three levels of mental life: psycho-physiological, psycho-sociological and spiritual or rational. As an act of will and decision, matrimonial consent is directly related to freedom and responsibility, and because of that it is necessary to notice the difference between the essential and effective freedom. Implementing the psychological findings on canonical matrimonial consent, the author evaluates the validity of matrimonial consent taking into account triple dimensionality of mental life, particularly analyzing the influence of second dimension at a subconscious level in regard to consent. In order to judge correctly the defect of matrimonial consent because of mental illness, there is a need for correct cooperation of canon law with the sciences which deal specifically with that area of life (i.e. psychology and psychiatry). In correlation of these sciences it is required to take into consideration the concepts of normality and psychopathology, as well as the concepts of maturity and immaturity in the light of the integral Christian anthropology. In Jurisprudence this cooperation is manifested in the correct relationship between ecclesiastical judges and experts in the psychological investigation, which involves the indispensable respect for their specific role and competence in the canonical process for the declaration of nullity of a marriage due to mental incapacity.

Key words: matrimonial consent, intellect, will, decision, freedom, responsibility, mental life, sub-consciousness, psychopathology, integral Christian anthropology.